

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات عرب

بررسی جایگاه می زیاده در ادبیات معاصر عرب

استاد راهنما:

دکتر محمد علی سلمانی مروت

استاد مشاور:

دکتر علی بیانلو

پژوهش و نگارش:

فاطمه خسروی علیا

اسفند ۱۳۹۲

کلیه‌ی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه/رساله متعلق به دانشگاه یزد است و هرگونه استفاده از نتایج علمی و عملی از این پایان‌نامه/رساله برای تولید دانش فنی، ثبت اختراع، ثبت اثر بدیع هنری، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس و ارائه مقاله در سمینارها و مجلات علمی از این پایان‌نامه/رساله منوط به موافقت کتبی دانشگاه یزد است.

چکیده

می زیاده (۱۸۸۸م_۱۹۴۱م) نام مستعار ماری زیاده است. وی در ناصره‌ی فلسطین متولد شد در کنار ادامه‌ی تحصیل در مصر، دست به قلم گرفت و نوشته‌های خود را در روزنامه‌هایی مثل «المحروسة» و «الزهور» منتشر کرد. نوشته‌های او در این مجلات دلالت بر فرهنگ غنی‌اش داشت. او آثار فراوانی از خود بر جای گذاشته است از جمله «باحثة البادية» و «المساواة». بیشتر این آثار مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی خاص دوره‌ی زندگی نویسنده را مطرح می‌کند.

نوشته‌هایش به زبان‌های مختلف از جمله به عربی منتشر می‌شد. اگر تمام اشعار و نوشته‌های وی به زبان عربی بود، جا داشت که او را منحصرأً به عنوان تنها نماینده‌ی شعر تأملی عربی به حساب آوریم. می هم شاعر بود و هم نویسنده‌ی نثر عربی. در نگارش بسیار دقیق بود. الفاظ انتخابی این ادیب توان ادای عاطفه و خیال را داشت.

از جمله فعالیت‌های اجتماعی می دعوت به آموزش زنان و حضور آنان در جامعه و مبارزه با بی‌سوادی و طرد افکار متحجرانه در خصوص زن بود. از دیگر فعالیت‌های وی تلاش برای آزادی زنان از جهل و بندگی و بالا بردن سطح اجتماعی آنان و مساوی قرار دادن آن‌ها با مردان در حقوق و وظایف بود.

از فعالیت‌های ادبی او ایجاد سالن می بود که در آن مردان و زنان ادیب اجتماع می‌کردند و در آن دموکراسی حاکم بود. از این رو آثار ادبی انتقادی بسیاری را عرضه کرد. از این جهت به «عروس ادب نسائی» ملقب شد.

کلمات کلیدی: ادبیات معاصر عربی، زنان شاعر عرب، می زیاده، سالن می.

الملخص

إشتهرت ماري زياده (١٨٨٨م_١٩٤١م) بمي زياده. إنها ولدت في مدينة ناصره. أقيمت على الكتابة بجانب دراستها في مصر و نشرت مكتوباتها في صحف مثل «المحروسة» و «الزهور». كانت كتاباتها في الصحف تدل على ثقافتها الغنية. إنها أصدرت آثاراً كثيرة منها «باحثة البادية» و «المساواة». كثيراً من تلك الكتب كانت تعالج القضايا الإجتماعية و الثقافية و السياسية الموجودة آنذاك.

كانت تنشر كتاباتها باللغات المختلفة منها العربية. إن كانت كافة كتاباتها باللغة العربية فكانت تنبغي أن تعد بمثابة الممثلة الوحيدة للشعر التأملي العربي. كانت مي شاعرة و كاتبة للنثر الادبي. كانت تدقق في الكتابة و الإنشاء. كانت الالفاظ التي تختار تعبر عن العاطفة و الخيال. من النشاطات التي قامت بها الدعوة بتعليم النساء و تواجدهن في المجتمع و مكافحة الامية و نبذ أفكار التحجر و التشدد تجاه المرأة. هي كانت تتواجد في المجتمع بمثابة امرأة من قيد الجهل و العبودية و إرتقاء المستوي الإجتماعي و التساوي بين المرأة و الرجل في الحقوق و التكاليف. كان من نشاطاتها الادبية إنشاء «صالون مي» التي تجتمع فيها الادباء من الرجال و النساء. كانت تحكم الديمقراطية عليها فلهذا قدمت كتابات ادبية نقدية كثيرة فاشتهرت ب «عروس أدب نسائي».

الالفاظ الاساسية: الادب العربي المعاصر، الشاعرات العربية، مي زياده، صالون مي.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	مقدمه
۱	فصل اول مبادی تحقیق
۳	۱-۱- تعریف موضوع:
۴	۲-۱- سابقه‌ی تحقیق:
۵	۳-۱- کلمات کلیدی:
۵	۴-۱- سؤالات پژوهشی:
۵	۵-۱- روش تحقیق:
۷	فصل دوم نگاهی به اوضاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ادبی زادگاه می زیاده
۹	۱-۲- پیش گفتار:
۹	۲-۲- فلسطین:
۹	۳-۲- مرحله‌ی نخست از سال ۱۸۶۰ م تا ۱۹۰۷ م:
۹	۱-۳-۲- شرایط سیاسی:
۱۰	۲-۳-۲- شرایط اقتصادی:
۱۰	۳-۳-۲- شرایط فرهنگی:
۱۱	۴-۲- مرحله‌ی دوم از سال ۱۹۰۸ م تا ۱۹۱۸ م:
۱۱	۱-۴-۲- شرایط سیاسی:
۱۱	۲-۴-۲- شرایط اقتصادی:
۱۲	۳-۴-۲- شرایط فرهنگی:
۱۲	۵-۲- مرحله‌ی سوم از ۱۹۲۶ م تا ۱۹۴۷ م:
۱۲	۱-۵-۲- شرایط سیاسی:
۱۲	۲-۵-۲- شرایط اقتصادی:
۱۳	۳-۵-۲- شرایط فرهنگی:
۱۳	۶-۲- مرحله‌ی چهارم: از سال ۱۹۴۸ م تا ۱۹۶۰ م:

- ۱۳..... ۲-۶-۱-شرایط سیاسی:
- ۱۳..... ۲-۶-۲-شرایط اقتصادی:
- ۱۴..... ۲-۶-۳-شرایط فرهنگی:
- ۱۵..... ۲-۷-۱-مرحله‌ی پنجم: از سال ۱۹۶۰ م به بعد:
- ۱۵..... ۲-۷-۱-شرایط سیاسی:
- ۱۶..... ۲-۷-۲-شرایط اقتصادی:
- ۱۸..... ۲-۷-۲-۱-سیاست اقتصادی اسرائیل در سرزمین‌های اشغالی:
- ۱۸..... ۲-۷-۳-شرایط فرهنگی:
- ۱۸..... ۲-۷-۳-۱-آموزش و پرورش فلسطین در عصر معاصر:
- ۱۹..... ۲-۷-۳-۲-مقاومت، بارزترین نوع ادبی فلسطین:
- ۲۰..... ۲-۷-۳-۳-ویژگی‌های شعر مقاومت فلسطین:
- ۲۱..... ۲-۸-عمده‌ترین مضامین شعر فلسطین:
- ۲۱..... ۲-۹-مراحل شعر فلسطین:
- ۲۳..... فصل سوم زندگی می‌زیاده و آثار وی
- ۲۵..... ۳-۱-زندگی می‌زیاده
- ۲۶..... ۳-۲-تحصیلات
- ۲۶..... ۳-۳-بیماری
- ۲۹..... ۳-۴-وفات
- ۳۰..... ۳-۵-شخصیت و خلق و خوی می‌زیاده
- ۳۶..... ۳-۶-فرهنگ می
- ۳۹..... ۳-۷-مؤلفات می‌زیاده:
- ۴۰..... ۳-۷-۱-باحثه‌ی البادیه:
- ۴۲..... ۳-۷-۲-ورده‌ی الیازجی:
- ۴۲..... ۳-۷-۳-عائشة التیموریة:
- ۴۳..... ۳-۷-۴-بین‌الجزر و المد:

- ٤٤..... : ٥-٧-٣- المساواة :
- ٤٦..... : ٦-٧-٣- غاية الحياة :
- ٤٦..... : ٧-٧-٣- الحب في العذاب :
- ٤٧..... : ٨-٧-٣- كلمات و إشارات :
- ٤٧..... : ٩-٧-٣- ظلمات و أشعة :
- ٤٧..... : ١٠-٧-٣- الصحائف :
- ٤٨..... : ١١-٧-٣- سوانح فتاة :
- ٤٨..... : ١٢-٧-٣- ابتسامات ودموع :
- ٤٨..... : ١٣-٧-٣- رجوع الموجه :
- ٥١..... فصل چهارم می زیاده و اصلاحات ادبی - اجتماعی
- ٥٣..... : ١-٤-١- سالن می زیاده
- ٥٧..... : ٢-٤-٢- نقد سالن می زیاده
- ٦٠..... : ٣-٤-٣- می زیاده و ارتباطش با جبران خلیل جبران
- ٦٣..... : ٤-٤-٤- می زیاده و اصلاحات اجتماعی :
- ٦٤..... : ١-٤-٤- می زیاده و اصلاح زنان :
- ٧٦..... : ٢-٤-٤- می زیاده و آزادی زنان
- ٧٩..... : ٣-٤-٤- می زیاده و برابری حقوق زن و مرد
- ٨٣..... فصل پنجم ادب می زیاده
- ٨٥..... : ١-٥-١- سبک و اسلوب می زیاده :
- ٩٠..... : ٢-٥-٢- انواع مختلف ادبیات می زیاده
- ٩٠..... : ١-٢-٥- شعر
- ٩٥..... : ٢-٢-٥- نثر می زیاده :
- ٩٧..... : ٣-٢-٥- می و نقد ادبی :
- ٩٨..... : ٤-٢-٥- می و نامه نگاری :
- ٩٩..... : ٥-٢-٥- می زیاده و سخنرانی :

۱۰۰.....	۳-۵-سخنانی کوتاه از می زیاده
۱۰۲.....	۴-۵-می زیاده از دیدگاه سایر ادبا
۱۰۵.....	نتیجه
۱۰۷.....	خلاصة الرسالة
۱۱۱.....	فهرست منابع

مقدمه

می، نام مستعار ماری زیاده، دختر الیاس زخور زیاده است. وی در سال ۱۸۸۸ م در ناصره متولد شد و با خانواده‌ی خود به لبنان مهاجرت کرد. چون پدرش به مصر نقل مکان کرد و روزنامه‌ی «المحروسة» را دایر کرد، علاقه‌ی او به زبان عربی افزون شد و در آن به مطالعه و تمرین و شنیدن سخنرانی‌ها پرداخت تا در آن مهارت یافت. آگاهی می از هفت زبان اروپایی که همه را حداقل تا حد نوشتن می دانست و آشنایی‌اش با فرهنگ‌های بیگانه، او را از وطن و تاریخ و معنویت غافل نساخت، بلکه همچنان به طبیعت وطن خود عشق می‌ورزید و علما و ادبایش را دوست می‌داشت، به آینده‌اش امیدوار بود و در راه پیشبرد جامعه و افزایش گنجینه‌ی ادبی آن تلاش می‌کرد و این عواطف والا موضوع آثار او شد. می همه‌ی کیاست و عاطفه لطیف خود را در این راه به کار بست. می زیاده نه تنها به وطن خود بلکه به همه‌ی مشرق زمین و همه‌ی انسانیت به معنای عام کلمه، عشق می‌ورزید.

وفات پدر و مادر و جبران خلیل جبران در سلامت او تأثیر بدی داشت. وی برای معالجه از مصر به لبنان رفت و از آن جا دوباره به مصر بازگشت و در سال ۱۹۴۱ م در همان جا وفات یافت.

می زیاده آثار فراوانی از خود بر جای گذاشته است، از جمله کتاب‌هایی چون؛ «باحثه البادية» و «المساواة» و «سوانح الفتاة» و «کلمات و اشارات» و «ظلمات و أشعة» و «بین الجزر و المد». بیشتر این آثار حاوی مقالات و خطابه‌های او در موضوعات اجتماعی و سیاسی است.

وی در نگارش خود دقت و تأمل بسیار می‌کرد، الفاظ را چنان برمی‌گزید که بیانگر عاطفه و خیالش باشند، و شیوه‌هایی را که انتخاب می‌کرد به مقتضای این اغراض و نیازها بود. سخن او به هنگام اندوه و محبت آهنگی نرم دارد و به هنگام اصلاح و تنبیه لحنی عتاب‌آلود و چون قصه می‌گوید، پر حرکت است و زمانی که در عشق وطن حماسه می‌سراید پر حرارت و افروخته است و در همه حال موسیقی اسلوب جدید و تأثیر فرهنگ بیگانه در سراسر آن ظنین-انداز است و همین‌ها می زیاده را در شمار کسانی که در نهضت فکری و ادبی عرب سهمیم بوده‌اند، قرار می‌دهد.

از جمله فعالیت‌های مهم می‌زیاده تشکیل جلساتی است که در خانه پدری برگزار می‌کرد. این جلسات به «سالن می» شهرت یافت. در این جلسات شعرا و ادبا و نویسندگان متعددی با گرایش‌های متفاوت شرکت می‌کردند. حاکم بودن دموکراسی بر فضای جلسات، از ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد این انجمن بود.

از دیگر فعالیت‌های بارز وی، تلاش برای آزادی زنان از جهل و بندگی و بالا بردن سطح اجتماعی آنان و مساوی قرار دادن آن‌ها با مردان در حقوق و وظایف و... است. اهمیت موضوع از آن جهت است که باید دید یک زن در یک جامعه سنتی و به دنبال آوارگی، چگونه توانسته راه ترقی را بی‌پیماید و به چه درجاتی از علم و ادب دست یابد. هدف از این پژوهش ابتدا بیان عوامل رشد ادبی می‌زیاده و بررسی آثار و سبک وی، سپس تبیین جایگاه ادبی او در ادبیات معاصر عرب است.

روش این پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. ابتدا با مراجعه به کتابخانه با مطالعه کتاب‌ها و مقاله‌ها، اطلاعات لازم جمع‌آوری شد. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا، موارد خاص در مورد این شاعر معاصر مورد بررسی قرار گرفت. این رساله در پنج فصل تدوین شده است.

فصل نخست: در این فصل به مبادی تحقیق از جمله تعریف مسأله، اهداف تحقیق و پیشینه تحقیق پرداخته می‌شود.

فصل دوم: این فصل به دلیل تأثیرپذیری مستقیم ادبیات از شرایط و اوضاع جامعه، به بررسی شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر زادگاه می‌زیاده (فلسطین) و سپس به بررسی ادبیات این منطقه اختصاص می‌یابد.

فصل سوم: برای آشنایی بیشتر مخاطب با این ادیب معاصر، زندگی و آثار وی بررسی می‌گردد.

فصل چهارم: این فصل به دلیل اهمیت فعالیت‌های اجتماعی و ادبی می‌زیاده به بیان و بررسی اهم فعالیت‌هایش در این زمینه‌ها توجه دارد.

فصل پنجم: برای شناخت بیشتر می‌زیاده، از اسلوب ادبی و ابعاد هنری وی سخن می‌گوید.

فصل اول

مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع:

می زیاده نام مستعار ماری زیاده، یکی از بارزترین زنان ادیب و شاعر ادبیات معاصر عرب است. وی در سال ۱۸۸۸ م، در ناصره فلسطین متولد شد. پدرش ایلیاس زیاده به همراه خانواده، ابتدا به لبنان و سپس در سال ۱۹۱۷ م به مصر مهاجرت کرد. خانواده ایلیاس زیاده ابتدا در اسکندریه ساکن شدند و سپس قاهره را به عنوان محل اقامت دائمی خود برگزیدند. می زیاده تحصیلات اولیه خود را در فلسطین و لبنان و تحصیلات دانشگاهی خود را در مصر گذراند. وی در محیطی ادبی و فرهنگی پرورش یافت و زبان عربی را به خوبی فرا گرفت و علاوه بر آن، هفت زبان اروپایی را در حد نو - می دانست و با فرهنگ‌های بیگانه نیز آشنا شد، به گونه‌ای که بسان نابغه‌ی نسل خود و تأثیر قابل توجهی بر ادبیات معاصر عرب گذاشت. فعالیت‌های ادبی می زیاده به طور ملموس پس از جنگ جهانی اول آغاز شد. اولین مقالات خود را در نشریه‌ای که پدر تأسیس کرده بود، با نام «المحرسة» چاپ می‌کرد. وی آثار خود را به زبان فرانسوی، عربی و انگلیسی می‌نوشت. مشهورترین آثار او عبارتند از: آزهیرحلم (مجموعه اشعار به زبان فرانسه)، إبتسامات و دموع (۱۹۹۴م)، بین الجزر والمد (۱۹۲۴م)، الحب فی العذاب، رسائل می و

از جمله فعالیت‌های مهم می زیاده تشکیل جلساتی است که در خانه پدری برگزار می‌کرد. این جلسات به «سالن می» شهرت یافت. در این جلسات شعرا و ادبا و نویسندگان متعددی با گرایش‌های متفاوت شرکت می‌کردند که از بارزترین آن‌ها عبارتند از: دکتر شبلی شلیل پیرو مکتب داروین و در مقابل وی علامه مصطفی عبدالرزاق الازهری، مصطفی صادق الرافعی و سرسخت‌ترین ناقد وی عباس محمود العقاد و این جلسات حدود بیست سال ادامه داشت.

از دیگر فعالیت‌های بارز وی، تلاش برای آزادی زنان از جهل و بندگی و بالا بردن سطح اجتماعی آنان و مساوی قرار دادن آن‌ها با مردان در حقوق و وظایف و ... است. از دیگر نکات قابل توجه در شخصیت می زیاده این است که او آگاهی بسیار زیادی از فلسفه داشته و این آگاهی او از فهم زیاد و عمیق وی از ادب سرچشمه می‌گرفت تا جایی که بزرگانی چون

طه حسین، سلامه موسی، زکی مبارک و... همگی از قدرت تفکر و تعقل وی تمجید و از فعالیت‌های مهمش برای جامعه و ادب یاد کرده‌اند آن‌چنان که زکی مبارک از می زیاده به عنوان عروس ادب نسائی یاد کرده است. موقعیتی که می زیاده در آن پرورش یافت و ارتباط وی با بزرگانی چون عباس محمود العقاد، مصطفی صادق الرافعی، جبران خلیل جبران و... در شکوفایی و رشد شخصیت ادبی او تأثیر بسزایی داشتند. سرانجام می زیاده در سال ۱۹۴۱م درگذشت.

اهمیت موضوع از آن جهت است که باید دید یک زن در یک جامعه سنتی و به دنبال آوارگی، چگونه توانسته راه ترقی را پیموده و به چه درجاتی از علم و ادب دست یافته است. هدف از این پژوهش ابتدا بیان عوامل رشد ادبی می زیاده و بررسی آثار و سبک وی، سپس تبیین جایگاه ادبی او در ادبیات معاصر عرب است.

دستاوردهای این پژوهش می‌تواند اطلاعات جامعی در خصوص این شخصیت و فعالیت‌ها و جایگاه ادبی وی برای پژوهشگران و دانشجویان فراهم آورد و از آن‌جا که می زیاده از شخصیت‌های دوره‌ی معاصر محسوب می‌شود، علاقه‌مندان به ادبیات معاصر هم می‌توانند از نتایج این تحقیق بهره‌مند گردند.

۱-۲- سابقه‌ی تحقیق:

قدیمی‌ترین منبعی که در این زمینه نوشته شده، کتاب «می فی سوریه و لبنان» (۱۹۲۴ م) است. در این کتاب بیشتر در مورد زندگی می زیاده صحبت شده است. اثر دیگر، کتاب «حیاه می» (۱۹۴۲ م) نوشته «محمد عبدالغنی حسن» است که در آن علاوه بر زندگی وی به بیان فعالیت‌های ادبی و اجتماعی او نیز پرداخته است. کتاب «می و جبران» (۱۹۵۰ م) اثر «جمیل جبر» به بررسی رابطه مهم و تأثیرگذار می زیاده با جبران خلیل جبران پرداخته است. همچنین کتاب‌های «می فی حیاتها المضطربه» (۱۹۵۳ م) اثر «جمیل جبر»، «می زیاده» (۱۹۶۵ م) اثر «عبد الطیف شراره»، «قصتی مع می» (۱۹۸۰ م) اثر «أمین الريحاني» و «می او مأساة النبوغ» (۱۹۸۷ م) اثر «سلمی الحفار الکزبري»، هر یک گوشه‌ای از زندگی و

شخصیت می زیاده را بررسی کرده‌اند. مقاله‌ای نیز تحت عنوان «زن از دیدگاه می زیاده» نوشته رمضان رضایی و همکارانش به تبیین دیدگاه‌های می زیاده در مورد زن با شیوه تحلیل محتوا می‌پردازد. همچنین مقاله «می زیاده تبسمی بر چهره شرق عربی» اثر سید فضل اله میر قادری از همه جنبه‌های شعر می زیاده به پیوند او با طبیعت اشاره دارد. به علاوه بیشتر کتاب‌های تاریخ ادبیات معاصر عرب نیز به معرفی می زیاده پرداخته‌اند اما تاکنون هیچ اثر یا تحقیقی به صورت اختصاصی جایگاه می زیاده در ادبیات معاصر عرب را بررسی نکرده است.

۱-۳- کلمات کلیدی:

فارسی: ادبیات معاصر عربی، زنان شاعر عرب، می زیاده، سالن می.

انگلیسی: May Ziade, Hall of May, Women Poets

Contemporary Arabic Literature

۱-۴- سؤالات پژوهشی:

۱- چه عواملی در رشد ادبی می زیاده تأثیر داشته است؟

۲- آثار و سبک می زیاده از چه ویژگی‌هایی برخوردار است؟

۳- می زیاده چه جایگاهی در ادبیات معاصر عرب دارد؟

۱-۵- روش تحقیق:

این تحقیق از نوع بنیادی و روش آن تحلیلی- توصیفی است. به این ترتیب که پس از مطالعه دقیق کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات نگارش یافته درباره می زیاده موارد لازم استخراج و یادداشت می‌شود، آنگاه ضمن تحلیل مطالب، زندگی و فعالیت‌های ادبی و اجتماعی و جایگاه ادبی می زیاده بررسی می‌گردد و بر اساس طرح پژوهشی فصل‌های پایان-نامه تدوین می‌یابد.

فصل دوم

نگاهی به اوضاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و

ادبی زادگاه می زیاده

۱-۲- پیش گفتار:

ادبیات دوره‌های مختلف ادبی تحت تأثیر شاخص‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و غیره قرار دارد. به همین دلیل در این فصل به بیان اوضاع اقتصادی، سیاسی و فرهنگی سرزمین فلسطین، بر اساس تقسیم بندی کامل سوافیری، می‌پردازیم. او در کتاب «الأدب العربي المعاصر في فلسطين من سنة ۱۸۶۰-۱۹۶۰» اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی فلسطین را به چهار مرحله تقسیم کرده است. در این قسمت، ابتدا به تعریف کوتاهی در مورد منطقه «فلسطین» و سپس بیان مراحل مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در این سرزمین می‌پردازیم.

۲-۲- فلسطین:

خاورمیانه از نظر جغرافیایی پلی است بین سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا؛ کشور فلسطین در حساس‌ترین نقطه این منطقه قرار دارد به طوری که بر سه قاره بزرگ جهان تسلط دارد، هر کس که بر این نقطه از جهان تسلط یابد، می‌تواند به راحتی هر ناحیه از سه قاره مذکور را که بخواهد مورد هدف قرار دهد. (سپهری تردکانی، ۱۳۸۳، ش ۸).

نام فلسطین بر قسمت جنوب غربی سرزمین شام اطلاق می‌شود؛ سرزمینی که در غرب آسیا در ساحل شرقی دریای مدیترانه واقع شده است. فلسطین با حدود ۲۷ هزار کیلومتر مربع وسعت، با کشورهای لبنان در شمال، سوریه در شمال شرقی، اردن در شرق و مصر در جنوب همسایه است. (ترابی، ۱۳۸۹، ش ۷۴). فلسطین قلب دنیای عربی و گهواره‌ی ادیان توحیدی بزرگ تاریخ و مرکز تمدن‌هاست، سرزمینی پر برکت که از لحاظ موقعیت استراتژیکی، گردشگری و دینی یکی از مهم‌ترین نقاط کره‌ی زمین است.

۲-۳- مرحله‌ی نخست از سال ۱۸۶۰ م تا ۱۹۰۷ م:

۲-۳-۱- شرایط سیاسی:

سرزمین فلسطین در این دوره، شاهد نبرد فاتحان بی‌شماری بود که در میان این فاتحان، عرب‌ها در فتح این سرزمین بر محکم‌ترین شالوده‌ها استقرار یافتند.

عثمانیان در قرن شانزدهم میلادی سرزمین شام را تحت نفوذ خود درآوردند. با این فتح، فلسطین که بخشی از شام بود جزو قلمرو حکومت عثمانی قرار گرفت. حاکمیت عثمانی‌ها بر شام نزدیک به چهار قرن ادامه یافت. حیات سیاسی نیمه دوم قرن نوزدهم در فلسطین رنج‌آور بود. عرب فلسطین مانند ساکنان دیگر ولایت‌های عربی ستم و استبداد را به شکل‌های گوناگون تجربه کرد. ستم و استبدادی که احساس عرب را تلخی و خشم بخشید و پس از مدتی در سال ۱۹۱۵ م به انقلاب عربی علیه ترکان عثمانی انجامید. (سوافیری، بی تا، ۱۷-۱۹).

۲-۳-۲- شرایط اقتصادی:

در این مرحله ترک‌ها این سرزمین را گاوی شیرده می‌دانستند و از ساکنان آن خراج و مالیات جمع‌آوری می‌کردند. مالیات آشکارا روز به روز افزایش می‌یافت. این امر بدترین پیامد را در وضعیت اقتصادی کشورها مخصوصاً فلسطین در نیمه دوم قرن نوزدهم داشت. (الیاغی، ۱۹۷۱ م، ۴۰).

۲-۳-۳- شرایط فرهنگی:

نظام آموزشی و فرهنگی فلسطین تا اوایل قرن بیستم، در مقایسه با دیگر کشورهای عربی چون مصر و لبنان وضع نامطلوبی داشت. در این دوره با سیطره‌ی «جمعیت اتحاد و ترقی» قدرت پان‌ترکیسم به اوج خود رسید و آموزش به زبان ترکی را در همه‌ی قلمرو امپراطوری عثمانی تحمیل کردند. به همین دلیل بسیاری از فلسطینیان برای ادامه‌ی تحصیل به دیگر کشورها نظیر لبنان، انگلیس و فرانسه روی آوردند. (الخطیب، ۱۹۷۷ م، ۲۱۰).

در نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم در زمینه‌ی آموزش دولتی که حکومت عهده دار آن بود، دبیرستان، مدرسه عالی یا دانشکده‌ای که در آن یک رشته علمی تدریس شود، وجود نداشت. اما در زمینه‌ی آموزش خاص و مدارس بیگانگان وضعیت مطلوب‌تری حاکم بود. این مدارس

فقط در برخی از شهرهای فلسطین وجود داشت و تعداد بسیار کمی دانش آموز می پذیرفت. (سوافیری، بی تا، ۲۰-۲۲).

نظام آموزشی عثمانی که در فلسطین به انگلیسی‌ها به ارث رسید، محدود به آموزش کارکنان اداری، نظامی یا تعلیمات دینی بود. علاوه بر این‌ها، بسیاری از فلسطینی‌های ثروتمند حتی مدارس غیر مذهبی ترکیه در اواخر قرن نوزدهم را بیگانه می‌شمردند. در نتیجه دانش-آموزان معدودی در آن مدارس حاضر می‌شدند. (اکبری، ۱۳۶۵ش، ۲۴).

۲-۴-۲- مرحله‌ی دوم از سال ۱۹۰۸ م تا ۱۹۱۸ م:

۲-۴-۱- شرایط سیاسی:

در بیست و چهارم اکتبر سال ۱۹۰۸ م، قانون اساسی عثمانی وضع شد. به دنبال آن عرب‌های تابع آن حکومت با خوشحالی آرزومند تحقق خواسته‌هایشان گشتند تا در چارچوب آن حکومت، به خود مختاری دست یابند و زبان عربی در اداره‌های دولتی، زبان رسمی و در مدارس زبان آموزش گردد. عرب‌های سوریه نیز منتظر بهبود اوضاع و تحقق اصلاحات در سرزمینشان بودند. اما پس از صدور قانون اساسی برای آن‌ها آشکار گشت که اعضای «جمعیت اتحاد و ترقی» قدرت پان‌تورانیسم را مطرح کرده‌اند. همان قدرتی که انگیزه‌ی رهایی از سلطه ترک‌ها را جهت دستیابی به افتخارات و رهبری قومی و رسیدن به استقلال در زیر پرچم حکومت واحد عرب، برانگیخت. (سوافیری، بی تا، ۲۳)

در آغاز سال ۱۹۱۷ م دولت انگلیس در حالی که برای تصرف فلسطین آماده می‌شد، دعاوی صهیونیست‌ها را زنده کرد و تصمیم گرفت از سازمان‌های آن‌ها برای توجیه جدایی فلسطین از دولت واحد عرب سود جوید. به همین دلیل اعلامیه‌ای انتشار داد و در آن، حمایت خود را از یهودیان، جهت تشکیل وطنی ملی در فلسطین، اعلام کرد.

۲-۴-۲- شرایط اقتصادی:

به دنبال صدور قانون اساسی عثمانی در سال ۱۹۰۸ م، در وضعیت اقتصادی فلسطین پیشرفتی حاصل نشد. گرفتن رشوه در ادارات دولتی رواج بسیاری داشت. در زمینه صنعت

نیز این حکومت کار جدیدی انجام نداد و صنایع موجود را حمایت نکرد. در این دوره آمار بیکاری بالا و سطح درآمد مردم، پایین بود. (سوافیری، بی تا، ۲۷-۲۹).

۲-۴-۳- شرایط فرهنگی:

در این دوره نظام آموزشی، جزئی از مبارزه شد. (گراهام براون، ۱۳۶۵ش، ۵۳) آموزش در مدارس دولتی به زبان ترکی رایج بود. برخی از فلسطینیان که در مکتب خانه‌ها و مدارس وقفی، دوره آغازین آموزش را گذرانده بودند، برای ادامه تحصیل به سرزمین‌های دیگری کوچ کردند. در این دو مرحله، فلسطین در تاریکی جهل و عقب‌ماندگی علمی و بی‌سوادی شدید به سر می‌برد. (سوافیری، بی تا، ۲۸-۲۹).

۲-۵-۲- مرحله‌ی سوم از ۱۹۲۶ م تا ۱۹۴۷ م :

۲-۵-۱- شرایط سیاسی:

در این دوره رخدادهای سیاسی مهم و مختلفی وجود داشت که بر ادبیات فلسطین تأثیر گذاشت، این موارد عبارتند از، انتخاب سرزمین فلسطین به عنوان وطن یهودیان در سال ۱۹۳۷م و دیگر انقلابی که در سال ۱۹۳۶ م آغاز شد و تا سال ۱۹۳۹ م ادامه یافت. این انقلاب به دنبال شهادت عزالدین قسام شروع شد و هدفش مقاومت در برابر ورود روزافزون یهودیان به سرزمین فلسطین بود. (مرسر، ۱۳۸۸ش، ۵۹۹ و الهاشمی، ۲۰۰۶م، ۱۳۵).

۲-۵-۲- شرایط اقتصادی:

در این دوره شرایط اقتصادی، نسبت به دوران عثمانی، به گونه چشمگیری پیشرفت کرد. یهودیان در کشتزارها وسایل جدیدی به کار گرفتند و ابزار کشاورزی را متحول کردند. فلسطینیان نیز شروع به استفاده از شیوه‌ها و ابزار آنان کردند و در نتیجه با افزایش محصول روبه‌رو شدند و درآمد سرانه افزایش یافت و شکوفایی اقتصادی آشکار گشت. (سوافیری، بی تا، ۶۴-۶۶).